

УДК 930.8:321.7:316.42(4)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.61.48>

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: «ПРИСМЕРК ЄВРОПИ» ЧИ НОВИЙ РЕНЕСАНС?

Володимир Муляр

*Поліський національний університет,
факультет права, публічного управління та національної безпеки,
кафедра суспільних наук
Булвар Старий, 7, 10002, м. Житомир, Україна*

У статті розглядається питання майбутнього Європейського Союзу в контексті культурологічної концепції видатного німецького філософа кінця XIX – першої третини XX століття О. Шпенглера, обґрунтованої ним у знаменитій праці «Присмерк Європи» («*Der Untergang des Abendlandes*»), що була опублікована в 1918 (I том) і 1922 (II том) роках. Коротко подається суть концепції німецького мислителя, а також головний його висновок щодо занепаду Європи, який, на думку вченого, припадає на 1800–2000 роки. Одночасно аналізується контекст російської агресії проти незалежної України та агресивних амбіцій російського імперіалізму загалом, що створює серйозні ризики для демократичного світу, зокрема для Європейського Союзу, бо розгортається практично на його кордонах. Таким чином, формулюється основна парадигма статті: чи зуміє Європейський Союз гідно вистояти в цій турбулентній для нього ситуації, чи зникне як цілісна геополітична і економічна реальність під тиском проблем, викликаних насамперед агресивними діями росії та зародженням і розгортанням новітньої хвилі диктатур? Чи стане майбутнє Європейського Союзу своєрідним «присмерком Європи», чи на нього чекає новий Ренесанс?

На основі висновку О. Шпенглера про те, що в історії людства немає законів, але можна знаходити аналогії, виконано екскурс в історію Європи з метою пошуку чогось подібного до тієї турбулентності, в якій опинився Європейський Союз. У цьому контексті були використані також такі відомі концепти в осмисленні світової історії як «напруження цивілізації» (К. Поппер), «Виклик-та-Відгук» (А. Тойнбі). Унаслідок застосування такої методології робиться висновок: подібне в європейській історії було, як мінімум, тричі, коли Європа переживала своєрідні «напруження цивілізації», «Виклик-та-Відгук», «присмерк Європи». Перший з них пов'язаний з народженням «відкритого суспільства» (К. Поппер), «великим поколінням» і датується V–IV століттями до н.е. (Давня Греція), другий – з виникненням і становленням християнства, діяльністю видатних його провідників і датується I–IV століттями н.е. (Давній Рим), третій – з епохою Відродження (Ренесанс), діяльністю видатних його представників і датується кінцем XIV – кінцем XVI століть. Розкриті подібності та відмінності цих епох із сучасними проблемами Європейського Союзу. Формулюється висновок про те, що, маючи великий досвід долавання таких проблем у минулому, об'єднана Європа має всі шанси подолати і сучасні кризові явища. Питання лише в тому, чи має Європейський Союз в наявності носіїв нових ідей, які, як і в минулому, взяли б на себе важкий тягар очолити об'єднану Європу і гідно провести її крізь горнило проблем, які стоять на порядку денному. І чи зможе об'єднана Європа вчасно упоратись з питаннями власної безпеки.

Ключові слова: Європейський Союз, «присмерк Європи», О. Шпенглер, російсько-українська війна, «напруження цивілізації», «Виклик-та-Відгук», відкрите суспільство, християнство, Відродження (Ренесанс), носії новітніх ідей, безпека.

Європейський Союз, без перебільшення, переживає переломний період у своїй історії. Часи, коли об'єднана Європа функціонувала в комфортних, фактично «теплих» умовах, очевидно, закінчуються. Часи, коли за кілька десятиліть спокійного, безвоєнного

життя європейські народи спільно створили такі умови буття людини, які дозволяли їм повною мірою актуалізувати і практично розв'язувати власні смисложиттєві проблеми, тобто такі, що, без сумніву, є стрижневими для життя кожного значущого людського індивіда. Адже пошук смислу органічно пов'язаний зі здатністю людини до самосвідомості, самооцінки, а саме ця сутнісна особливість людини породжує цілий ряд таких питань, які стають фундаментальними для неї протягом усього життя [1, с. 68]. Міжнародні, геополітичні та інші обставини, які найкращим чином сприяли перетворенню об'єктивних природних, історичних, економічних, політичних, ментальних та інших важливих факторів у головні та, як здавалось, невідворотні чинники творення об'єднаного союзу практично всіх країн Західної та Центральної Європи [2], змінились кардинальним чином. Російська агресія проти незалежної України, спочатку у вигляді незаконної анексії українського Криму і частини українського Донбасу, а потім повномасштабне вторгнення з використанням усіх наявних в агресора засобів знищення української держави і українського народу, практично все перевернула. Починаючи від україно-російських відносин, включаючи віроломне порушення Великого Договору між цими країнами, і закінчуючи фактичним руйнуванням основ міжнародного порядку, створеного після Другої світової війни. Війна зачепила весь світ і особливо Європейський Союз як об'єднання держав, які найближче знаходяться до епіцентру війни і які в перспективі можуть бути втягнуті в горнило мільйонних убивств. Тривожність ситуації для Європейського Союзу стала очевидною після чергових президентських виборів у США і приходу до влади Дональда Джона Трампа. Його кількомісячне керування найпотужнішою державою світу і надзвичайно важливим партнером України докорінно заплутало безпекову проблему у світі. Неоднозначні заяви Президента США щодо претензій до низки країн, зокрема до Панамі через Панамський канал, до Канади, яку він пропонує перетворити в 51-й штат США, до Гренландії, яка є законною територією Данії, пропозиція перемістити палестинських жителів Сектора Гази на інші території, вивід із міжнародної ізоляції президента росії і перемовини з ним тощо – це, очевидно, не повний перелік абсолютно неординарних, а, можливо, і безглузких, пропозицій як для очільника країни, яка майже вісімдесят років є флагманом демократичного світу. Одночасно це – зайве підтвердження вже відомого нині висновку: світ вступив у період глибокої турбулентності.

Три роки російської агресії проти України показують, що Європейський Союз ще не прокинувся достатньо, щоб повною мірою зрозуміти, що відбувається. Або прокинувся, але вдає, що нічого смертельного для нього не відбувається, що до його володінь війна не дійде. Такого висновку доходиш, коли бачиш явно кволі дії не тільки лідерів рядових держав, що входять до Європейського Союзу і своїм економічним, політичним та військовим потенціалом не здатні кинути виклик імперським замашкам російського режиму. Сумні думки приходять в голову особливо тоді, коли бачиш, як повільно приходять до тями лідери великих держав Європи, чий потенціал дозволяє зайняти чітку і непримиренну позицію щодо агресора. Однак від самого початку російсько-української війни ми лише спостерігаємо поведінку цих лідерів, яку можна схарактеризувати як втілення принципу, за висловом одного класика, «крок вперед, два кроки назад» або взагалі тупцювання на місці. І це викликає справжню тривогу. Як тут не згадати видатного німецького мислителя першої третини минулого століття Освальда Шпенглера і його таку саму видатну працю «Присмерк Європи»!

О. Шпенглер, як відомо, піддав критиці усталений на той час, коли він жив і творив, погляд, згідно з яким історія має лінійну форму розгортання, наприклад: первісне суспільство, давні часи, середньовіччя, нові часи тощо. Він доводив, що насправді світова історія

не має ніякої логіки і послідовності, бо в історії відсутні закони. Те, що ми називаємо законом, маючи на увазі сталий зв'язок явищ, присутнє лише у сфері природи, оскільки в природі можлива повторюваність явищ і процесів. У людському ж суспільстві таких законів немає, є тільки тенденції розвитку, бо історія людей не повторюється з такою точністю, як історія природи. На кожному етапі історії живуть і діють різні люди, вони створюють різні історичні обставини, які ніколи більше не повторюються. Саме тому, як вважав німецький мислитель, історії як закономірного процесу не існує.

А чим же тоді є людська історія? О. Шпенглер писав так: «Замість монотонної картини лінійновидної всесвітньої історії, триматись за яку можна тільки заплісавши очі на переважну кількість фактів, які її заперечують, я бачу феномен множини культур, що з первісною силою виростають із надр країни, яка їх породила, до якої вони строго прив'язані протягом усього свого існування, і кожна з них накладає на свій матеріал – людство – свою власну форму і в кожній своя власна ідея, власні пристрасті, власне життя, бажання та почуття, нарешті, власна смерть» [3, с. 50]. Таким чином, історія, як її уявляв О. Шпенглер, – це набір потужних культур, кожна з яких унікальна у своєму роді, неповторна, самобутня, замкнута в собі й має свою, лише її притаманну долю. Кожна культура формує певну етику і естетику, визначає релігію, державний устрій і форму правління. Німецький вчений називав сім історичних культур: єгипетську, вавилонську, індійську, китайську, античну, майя, арабську (арабо-візантійську) та сучасну йому західноєвропейську. Кожна із цих культур проходить у своєму розвитку періоди народження, зростання, розквіту, старіння і смерті. Орієнтовний час життя кожної культури – 1000 років. Німецький філософ стверджував, що першою явною ознакою занепаду культури є її найпізніша стадія – цивілізація. Що ж стосується західноєвропейської культури, то, на переконання О. Шпенглера, вона почала занепадати приблизно з 1800 року і цей процес, як він передбачав, триватиме до 2000 року. Суттєвими його ознаками стали входження європейців у період формування цивілізації, імперіалізму, соціалізму та урбанізації. У свою чергу ці ознаки є свідченням непомірного поширення раціоналізму, скептицизму й атеїзму. Крім того, важливим чинником занепаду західноєвропейської культури О. Шпенглер вважав вихід на арену історії величезних мас людей, руйнування аристократії і перетворення народу в натовп.

Спробуємо тепер на основі вищесказаного попередньо підсумувати. З одного боку, російська агресія проти незалежної України й очевидна загроза безпеці Європейському Союзу як нашому сусіду, з іншого – концептуальна картина історії, змальована відомим німецьким інтелектуалом з очевидним висновком про занепад Європи. Наскільки реальне поєднання цих позицій і наскільки реальна перспектива «присмерку Європи» в особі Європейського Союзу? Адже низка ознак, про які писав О. Шпенглер, в наш час дійсно притаманні об'єднаній Європі: бюрократизм, що давно перейшов розумні межі й заважає Європейському Союзу приймати швидкі рішення, конче необхідні в умовах реальної російської загрози; суттєве посилення крайніх політичних поглядів в останні роки; втрата аристократизму, особливо в особах лідерів багатьох європейських країн, в тому числі деяких дуже впливових на європейському континенті; урбанізація; вихід на арену історії величезних мас людей, своєрідний, за висловом іспанського філософа Х. Ортеги-і-Гассета, «бунт мас» тощо. Для ілюстрації останньої тези наведемо приклад з його відомої праці: «Існує факт, який – на добро чи на зло – важить найбільше в сучасному громадському житті Європи. А саме – в суспільстві маси взяли повну владу <...> Міста повні людей. Доми повні пожильців. Готелі повні гостей. Поїзди повні подорожніх. Кав'ярні повні публіки. Промениди повні перехожих. Приймальні славних лікарів повні хворих. Вистави, хіба що вони занадто невчасні, повні глядачів. Плєжі повні купальників. Питання, яким раніше ніхто

не журився, стає майже постійно проблемою, а саме: де знайти місця?» [4, с. 15]. І далі: «Юрба раптом стала видима і влаштувалася на кращих місцях у суспільстві <...> Маса розчавлює під собою все, що відмінне, незвичайне, індивідуальне, кваліфіковане й добірне. Хто не схожий на всіх, хто не думає як усі, ризикує, що його усунуть» [4, с. 17, 20]. Усе це навіоє певний сум, бо дуже нагадує розмисли О. Шпенглера.

Однак розглянемо питання з іншого боку. Чи справді «присмерк Європи» невідворотний у сучасних умовах, коли Європейський Союз зіткнувся з очевидними екзистенційними викликами? Чи дійсно ми можемо в недалекій перспективі стати свідками краху Європи, повного або часткового руйнування європейських цінностей в усіх важливих сферах життя європейських країн, які формувалися століттями й отримали свій розквіт після Другої світової війни? Відповіді можемо знаходити в історії. Хоча, як було сказано вище, історія не повторюється, все ж таки певні аналогічні приклади варто пошукати. Тим більше, сам О. Шпенглер, заперечуючи існування законів в історії людства, стверджував, що в історії можна знаходити аналогії. Отже, чи було в історії Європи щось подібне до того, в чому опинилася сучасна Європа, зокрема Європейський Союз? Тобто своєрідний «присмерк Європи»? На мою думку, було і не одного разу.

Європа, безумовно, переживала у своїй історії критичні моменти. Головним змістовним сюжетом таких періодів було кардинальне руйнування усталених принципів життя людей, своєрідне, за висловом видатного мислителя ХХ століття К. Поппера, «напруження цивілізації» або, за висловом іншого видатного мислителя А. Дж. Тойнбі, ситуація «Виклику-і-Відгуку». Під «напруженням цивілізації» К. Поппер розумів переломні періоди в історії людства, коли принципи життя, за якими люди жили протягом століть і комфортно себе почували, внаслідок певних об'єктивних і суб'єктивних чинників стали руйнуватися, а на зміну їм приходили інші принципи, що несли із собою не тільки новий зміст, але й відчуття такого невідомого, яке викликає страх, розпач, психологічний дискомфорт, опір новим змінам тощо. Близькою до такого тлумачення критичних, переломних періодів в історії людства, зокрема і європейської людності, є концепція А. Тойнбі про «Виклик-і-Відгук». У своїй знаменитій праці «Дослідження історії» він писав: «Суспільство в процесі своєї життєдіяльності стикається з цілою низкою проблем і <...> кожна така проблема – це виклик, відповісти на який можна, тільки пройшовши через нелегкі випробування» [5, с. 71–72]. Розглянемо концепції вказаних учених на прикладах.

Першим і, можливо, найяскравішим «напруженням цивілізації», «Викликом-і-Відгуком», а в термінах О. Шпенглера, «присмерком Європи», безсумнівно, можна вважати період політичної та духовної революції в Давній Греції, котра розпочалася з розпадом грецького племінного ладу, досягла свого апогею в V столітті до н.е., коли було розв'язано Пелопоннеську війну. Зміст цієї революції К. Поппер охарактеризував як перехід греків до так званого «відкритого суспільства». Тоді соціальні зміни принесли із собою нову віру – в людину, егалітарну справедливість і людський розум і, таким чином, викликали ворожу реакцію на них з боку послідовників закритого суспільства [6, с. 212]. А значна частина громадян тогочасної Греції опинилася в ситуації розпачу, розчарування, страху, страждання і розкаювання. Таке двояке ставлення до суспільних змін, які невідворотно накочувалися на давньогрецькі поліси, було зумовлено тим, що «хоча відкрите суспільство вже існувало, хоча воно на ділі вже запроваджувало нові критерії цінностей, нові егалітарні норми життя, все ж таки йому чогось бракувало, надто з точки зору «освічених». Нова віра відкритого суспільства, єдино можлива в ньому віра – гуманізм, почала вже закріплюватися, але ще не була сформульована» [6, с. 206]. Саме внаслідок цього грецьке суспільство розколося: величезні маси людей не розуміли, що відбувається, боялися змін і по-справжньому

страждали від невідомості, а «освічені» поділилися на тих, хто не сприйняв відкритого суспільства, і тих, хто сміливо пішов назустріч історії. Серед перших, так званих «патріотів», які діяли з гаслом «Назад до держави наших пращурів» чи «Назад до стародавньої патріархальної держави», крім знаменитих Фукідіда та Софокла, був і геніальний Платон. К. Поппер так описує його розуміння тих історичних змін: «Я вірю, що Платон, володіючи надзвичайною соціологічною інтуїцією, виявив, що його співвітчизники потерпають від найжорстокішого напруження, яке виникло через соціальну революцію, що розпочалася зі становленням демократії та індивідуалізму. Йому пощастило розкрити головну причину їхнього глибоко закоріненого нещастя – соціальних змін та соціальних суперечностей, – й він доклав усіх зусиль до боротьби з ними. Немає причин сумніватися, що одним із головних його мотивів було бажання повернути щастя співгромадянам <...> Я вважаю, що медико-політична терапія, рекомендована Платоном, тобто *стримування будь-яких змін і повернення до трибалізму* (курсив мій – В.М.), була безнадійно хибною» [6, с. 193]. З іншого боку, грецькі поліси, особливо Афіни, надали історії плеяду людей, що мислили по-новому, яких К. Поппер назвав «Великим поколінням». Серед них: Перікл, Демокріт, Геродот, Протагор, а особливо Сократ, який чи не вперше звернувся до теми людини та її розуму як головного предмета філософських розмислів і найважливішої цінності суспільства. Саме завдяки таким велетням і багатьом іншим видатним особистостям того часу Давня Греція вперше продемонструвала потенціал живучості Європи перед загрозою свого присмерку. Через деякий час напруження цивілізації спало, «Виклик» отримав адекватний «Відгук», «присмерк Європи» втратив свою загрозливу перспективу, а давньогрецьке суспільство ввійшло в нове русло історії, яке отримало стабільність на декілька століть.

Нові вітри в Європі знову повіяли, коли на арену її історії вийшло християнство в ролі нової релігії, нового світогляду і, нарешті, нової ідеології. Як відомо, переслідування християн були настільки жорстокими, наскільки їх способи життя і переконань виходили за межі встановлених до того офіційних норм існування, системи цінностей. Однак християнство як феномен стало адекватним виходом із ситуації нового «напруження цивілізації», нового «Виклику», нового «присмерку Європи», яка фактично була створена функціонуванням Римської імперії в останню епоху її існування. Історія свідчить, що це був час повної деградації тих суспільних устоїв, які формувалися в історії Риму протягом віків. Починаючи від перетворення цієї величезної держави в імперію у 27 році до н.е. і до її кінця в 395 році, її стрясали глибокі суспільні конфлікти, постійна зміна очільників, низка яких (Калігула, Нерон) ввійшли в історію такими одіозними особистостями, масштаб негативізму яких можна порівняти лише з такими тиранами і маніяками, як Сталін чи Гітлер. Повний безлад у сфері державного управління, трагічне падіння моралі, розгул пристрастей, тотальний нігілізм – усі ці ознаки стали провідними в характеристиці функціонування давньоримського суспільства того часу, які свідчили: наступає щось невідоме, яке викликає в людей страх, тремтіння перед майбутнім, повну дезорієнтацію духовно-світоглядних основ. Фактично повторювалася епоха п'ятисотрічної давнини в грецьких полісах. Наступало нове «напруження цивілізації», новий «Виклик», новий «присмерк Європи». Ситуація, безсумнівно, вимагала адекватного виходу. І він відбувся завдяки виникненню християнства, яке стало рятівним кругом, зачепившись за який, Європа набула нової якості й стабілізувала своє буття на наступні століття. Християнство, яке на початку свого зародження сприймалося абсолютною більшістю людей як відхилення від норми, поступово стало нормою на тривалий час.

Наступний критичний період у розвитку Європи почне відчуватися на зламі пізнього Середньовіччя та раннього Відродження. Тисячолітня монополія християнства

в усіх сферах життя західноєвропейської людини не могла не викликати величезну кількість проблем на тлі невідворотного розвитку освіти, науки і культури. Адже природний потяг людини до пошуку нового та його адекватного пояснення зустрічав жорстку реакцію церкви, яка нещадно карала тих, хто шукав відповіді на свої питання там, де інтелектуальна компетенція релігії і церкви закінчувалася. Поступово в Європі зароджувалося нове «напруження цивілізації», з'явилися нові «Виклики», які вимагали відповідного «Відгуку». Неспроможність світогляду, що ґрунтувався на релігійній доктрині та церковних догмах, пояснити нові явища, які хвилями накопувались на буття західноєвропейської людини, створювала загрозу стабільному існуванню соціуму. Так поступово на зламі XIV–XV століть об'єктивно зароджувався новий «присмерк Європи». Європейська людність впаде в нові розчарування, страждання, страх перед майбутнім. З'явиться своєрідна хвороба духу, хвороба усталених ментальних стереотипів, які природньо викличуть у більшості людей швидше відторгнення, ніж бажання сприймати нове. Яскраво цей період зобразив філософ Й. Хейзінга, який у своїй знаменитій праці «Осінь середньовіччя: Дослідження форм життєвого укладу і форм мислення в XIV та XV століттях у Франції та Нідерландах» писав: «Жодна епоха (очевидно, в європейській історії – В.М.) не нав'яже людині думку про смерть із такою наполегливістю, як XV століття. Життя проходить на тлі безперервного заклику: *memento mori*. Ренесанс прийде лише тоді, коли зміниться тон життя, коли приплив згубного заперечення життя втратить всю свою силу і <...> повіє освіжаючий вітер» [7, с. 258]. Новий тон життя, який прийде на зміну середньовічній Європі, проголосить ідеї гуманізму, секуляризації, безмежної цінності кожної людини, а головне – індивідуальності як природної якості людської неповторності, своєрідності, унікальності. На зміну середньовічному способу життя прийде епоха Відродження, Ренесанс, яка сформує в європейській людності не тільки нові цінності, що культивує Європа й нині. Ця епоха одночасно дасть людству нових носіїв указаних цінностей, так званих гуманістів, величезна плеяда яких така само, як і в часи давньогрецької революції духу, як і в часи становлення християнства, понесе ці цінності назустріч історії. В її аннали навіки ввійдуть імена Леонардо да Вінчі, Мікеланджело Буонарроті, Данте Аліг'єрі, Франческо Петрарки, Нікколо Макіавеллі, Джованні Піко делла Мірандоли, Джордано Бруно, Миколая Коперника, Томаззо Кампанелли і багатьох інших.

Продовжувати шукати аналогії в історії Європи можна і далі. Однак вже з наведеного вище можна зробити кілька важливих висновків, які прямим чи опосередкованим чином дають відповідь на питання, поставлене в назві статті. Перший з них полягає в тому, що сучасна ситуація, своєрідний «присмерк Європи» (О. Шпенглер), ситуація «напруження цивілізації» (К. Поппер), обставини «Виклику-і-Відгуку», в якій опинився нині Європейський Союз, не є унікальною, тобто такою, яка не має аналогів в історії. Таке вже було з європейцями і не одного разу. Історія про це свідчить. Другий висновок полягає в тому, що такі періоди в історії Європи траплялися щоразу, як тільки європейський соціум підходив до певної межі, за якою його ефективне функціонування суттєво погіршувалось або і взагалі ставало неможливим, тому загрожувало самому існуванню Європи. Тоді на арену історії виходили нові принципи життя, нові стандарти, які уособлювали собою нову якість життєдіяльності Європи. Третій висновок вказує на те, що кожного разу, коли Європа переживала показані вище трансформації, європейська людність народжувала носіїв нових принципів життя, тобто людей, які виступали в ролі своєрідних «прапорonoсців» нової Європи. Так було в давньогрецькій історії V–IV століть до н.е., так було в часи виникнення і становлення християнства, так було в епоху Відродження. Четвертий висновок свідчить про те, що, зіткнувшись із черговим «напруженням цивілізації», «Викликом-і-Відгуком»,

«присмерком Європи», європейці знаходили шляхи долаття цих турбулентних проблем і виходили з них сильнішими, з ширшим діапазоном розгортання власних сил, які дозволяли творити нову якість життя тощо. Проблеми, які в такі періоди викликали жах, страх і трепет перед майбутнім, насправді мобілізували європейців, зумовлювали їх до розкриття таких людських потенцій, які здавалися б немислимыми раніше. Фактично такі турбулентні часи в історії Європи об'єктивно розкривали все нові й нові природні та набуті впродовж життя людські сили європейської людини, і це означало все нові горизонти історичного процесу її самореалізації.

Показані вище висновки дають можливість сформулювати відповідь на поставлене в статті питання таким чином. Очевидно, що Європа в особі Європейського Союзу як інституції, яка об'єднує собою майже всі країни європейського континенту, зіткнулася з новим «напруженням цивілізації», новим «Викликом», новою загрозою «присмерку Європи», що реально може призвести до руйнування Європейського Союзу. Цьому сприяють ті турбулентні процеси, про які сказано вище, насамперед російська агресія проти України як чергова спроба експансії цієї держави на європейському континенті. Однак, накопичивши досвід долаття таких проблем у минулому, об'єднана Європа має всі шанси подолати й сучасні кризові явища.

Разом із тим, порівнюючи турбулентні періоди в історії Європи в минулому й обставини нашого часу, потрібно показати суттєві відмінності між ними. Вони полягають насамперед у просторовому вимірі. Йдеться про те, що навіть ті періоди «напруження цивілізації», «Виклику-і-Відгуку», «присмерку Європи», які означені вище, виникали не на всій території Європи, а в обмежених геополітичних локаціях, які потім поширювалися на інші країни: зародження і становлення «відкритого суспільства» – у Давній Греції, виникнення і становлення християнства – у Римській імперії, Ренесанс – в Італії. Таким чином, територіальна обмеженість створювала менше проблем у плані долаття турбулентності. Сучасний ж Європейський Союз – це всеєвропейське утворення, яке, як показали три роки російсько-української війни і реакції на неї з боку об'єднаної Європи, не є однорідним, а значить, однастайним у прийнятті рішень. І це перша серйозна проблема Європейського Союзу, який може заплатити дуже високу ціну аж до свого розпаду, якщо не зможе адекватно її розв'язати. Друга відмінність органічно пов'язана з першою і полягає в наявності носіїв нових ідей, які, як і в минулому, взяли б на себе важкий тягар очолити об'єднану Європу і гідно провести її крізь горнило проблем, які вже з'явилися, а, можливо, і глибоких катаклізмів, що, очевидно, насуваються на Європу. Не вдаючись до персоналій, зазначимо, що, на нашу думку, європейські лідери поки що «не дотягують» до рівня, скажімо, Перікла чи Сократа, апостола Петра чи апостола Павла, всесвітньо визнаних діячів європейського Відродження. І в цьому велика проблема Європейського Союзу. Третя, і головна відмінність, очевидно, полягає в безпековому вимірі тих проблем, з якими зіткнулася об'єднана Європа. Йдеться про те, що Європейський Союз задумувався і був створений насамперед як економічна і політична єдність. Воєнний аспект не враховувався в силу багатьох причин, передусім завдяки підтримці США. Однак вона може бути зупинена, і дуже скоро. Тоді проблеми європейської безпеки стануть справою рук самої Європи. І в цьому ключовий зміст «напруження цивілізації», ситуації «Виклику-і-Відгуку», «присмерку Європи» сучасних європейських народів.

Список використаної літератури

1. Муляр В.І. Смысложиттєві орієнтири особистості. *Вісник ЖДТУ. Філософські науки*. 2006. Вип. 1. С. 67–80.

2. Муляр В.І. До питання про деякі підстави Європейського Союзу. *Трансформації та пріоритети розвитку українського суспільства в контексті європейських інтеграційних процесів* : збірник матеріалів І Всеукраїнської науково-практичної конференції (20 квітня 2023 р., м. Житомир). Житомир : Поліський національний університет, 2023. С. 11–17.
3. Муляр В.І. Освальд Шпенглер і його «морфологія культури». *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національні та інтернаціональні аспекти* : зб. наукових праць / за заг. ред. д. філос. н. М.А. Журби. Рубіжне : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. С. 48–51.
4. Ортега-і-Гасет Х. Бунт мас. Вибрані твори / перекл. з іспанської В. Бурггардта, В. Сахна, О. Товстенко. Київ : Основи, 1994. С. 15–139.
5. Тойнбі А. Дослідження історії. Том 1 / пер. з англ. В. Шовкуна. Київ : Основи, 1995. 614 с.
6. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Том 1 / перекл. з англ. О. Коваленка. Київ : Основи, 1994. 444 с.
7. Муляр В. Проблема становлення особистості в системі «індивід – суспільство» (філософсько-культурологічний аналіз). Житомир : ЖДТУ, 2005. 320 с.

THE EUROPEAN UNION: “THE TWILIGHT OF EUROPE” OR A NEW RENAISSANCE?

Volodymyr Muliar

Polissia National University,

Faculty of Law, Public Management and National Security,

Department of Social Sciences

Saryi boulevard, 7, 10002, Zhytomyr, Ukraine

The article examines the issue of the future of the European Union in the context of the cultural concept of the outstanding German philosopher of the late 19th and first third of the 20th centuries, O. Spengler, substantiated by him in his famous work “The Twilight of Europe” (“Der Untergang des Abendlandes”), which was published in 1918 (Volume I) and 1922 (Volume II). The essence of his concept is briefly presented, as well as the main conclusion regarding the decline of Europe, which, according to the scientist, falls on the years 1800–2000. At the same time, the context of Russian aggression against independent Ukraine and the aggressive ambitions of Russian imperialism in general are analyzed, which creates serious risks for the democratic world, in particular for the European Union, because it unfolds practically on its borders. Thus, the main paradigm of the article is formulated: will the European Union be able to stand up to this turbulent situation for it, or will it disappear as a holistic geopolitical and economic reality under the pressure of problems caused, first of all, by Russia’s aggressive actions and, in general, by the emergence and expansion of a new wave of dictatorships? Will the future of the European Union become a kind of “twilight of Europe” or will it be awaited by a new Renaissance?

Based on O. Spengler’s conclusion that there are no laws in the history of mankind, but one can find analogies, an excursion into the history of Europe was made in order to search for something similar to the turbulence in which the European Union found itself. In this context, such well-known concepts in understanding world history as “tensions of civilization” (K. Popper), “Challenge-and-Response” (A. Toynbee) were also used. As a result of applying this methodology, the conclusion is made: something similar happened in European history at least three times, when Europe experienced a kind of “tensions of civilization”, “Challenge-and-Response”, “twilight of Europe”. The first of them is associated with the birth of the “open society” (K. Popper), the “great generation” and dates back to the 5th-4th centuries BC. (Ancient Greece), the second – with the emergence and formation of Christianity, the activities

of its outstanding leaders and dates back to the 1st-4th centuries AD (Ancient Rome), the third – with the Renaissance, the activities of its outstanding representatives and dates back to the end of the 14th-end of the 16th centuries. The similarities and differences of these eras with the modern problems of the European Union are revealed. The conclusion is formulated that, having extensive experience in overcoming such problems in the past, a united Europe has every chance of overcoming modern crisis phenomena. The only question is whether the European Union has carriers of new ideas who, as in the past, would take on the heavy burden of leading a united Europe and worthily lead it through the crucible of problems on the agenda. And whether a united Europe will be able to cope with the issues of its own security in a timely manner.

Key words: European Union, “twilight of Europe”, O. Spengler, Russian-Ukrainian war, “tensions of civilization”, “Challenge-and-Response”, open society, Christianity, Renaissance, carriers of new ideas, security.